

EUGENIU COȘERIU (1921–2002)

UN UOMO UNIVERSALE: EUGEN COSERIU¹

ILEANA OANCEA

Eugen Coșeriu a avut un destin de excepție. A trăit într-o lume sfâșiată de război, cu consecințe extrem de grave pentru unitatea Europei. Primul lucru pe care îl putem spune este că, depășind barierele create, a devenit, prin chiar acest destin de excepție, un *uomo universale*.

S-a născut în Moldova de dincolo de Prut, zonă românească marginală; a studiat, pentru început, la Universitatea din Iași, apoi în Italia, unde și-a luat strălucit doctoratul în filosofie și estetică. Italia a devenit patria adoptivă, țara care i-a oferit climatul spiritual benefic pentru cristalizarea intereselor sale intelectuale și pentru conturarea complexei sale personalități.

A studiat astfel în anii săi tineri în trei dintre cele mai strălucite centre universitare: Roma (1940-1944), Padova (1944-1945) și Milano (1945-1949).

Ce a învățat Eugen Coseriu în Italia? „Ceva” despre care se spune că nu se învață: atitudinea antidogmatică și în același timp

¹Ileana Oancea, *Un uomo universale: Eugen Coseriu în Studi in memoria di Eugenio Coseriu*, a cura di Vincenzo Orioles. Supplemento di „Prulilinguismo. Contatti di lingue e culture”, nr. 10 (2003)

critică în fața ideilor și concepțiilor cu tot ceea ce implică aceasta (respectul pentru orice cercetare serioasă, independent de acordul sau dezacordul cu principiile teoretice, exigența de a adopta puncte de vedere diferite pentru a încerca să înțelegi teoriile și concepțiile din „interior” și aceea de a considera diferitele forme ale culturii în contextele lor ideologice și în conexiunile lor istorice) (*Lecții de Lingvistică generală*, Editura Arc, 2000, p. VIII-IX).

Propensiunea spre general și spre fundamentarea filosofică a interpretărilor lingvistice este „lecția” cea mai importantă desprinsă în Italia de acest savant neliniștit, obsedat de rațiunile ultime ale fenomenelor.

A părăsit Europa, la 30 de ani, pentru a pune bazele Catedrei de Lingvistică Generală și de Indoeuropeanistică la Universitatea din Montevideo. Din acest colț îndepărtat a provocat o mare mutație în lingvistică. Eugen Coseriu nu a edificat astfel doar o catedră într-o lume departe de tradițiile europene, ci a pus sub lupa spiritului creator *Cursul de Lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure, cel care a pus bazele lingvisticii moderne. Regândirea dicotomiilor saussuriene în structuri tricotomice au stat la baza celebrelor lucrări *Sistema, norma y habla* (1952) și *Sincronia, diacronia e historia* (1958). A ajuns astfel din Montevideo în centrul lingvisticii contemporane, pe care o va renova din interior.

S-a reîntors în Europa, ca profesor universitar la Universitatea din Tübingen. În Germania, atât de importantă pentru edificarea paradigmei istorice a lingvisticii, va dezvolta în continuare această doctrină lingvistică proprie, prin care este depășită viziunea saussuriană asupra limbajului, provocând un nou tip de abordare a fenomenelor lingvistice.

Recuperarea relației dintre limbă și subiectivitate și plasarea științei limbii, într-o viziune integratoare, ca știință generală a culturii constituie a doua mare „revoluție” din lingvistica modernă, după cea saussuriană.

„Lingvistica generală” elaborată de un lingvist genial, F. de Saussure, reprezintă în mod firesc marele impuls teoretic pentru realizarea lingvisticii integrale, ca etapă epistemologică necesară, de

către un alt lingvist genial E. Coseriu. Acesta a realizat unificarea conceptuală a întregului spațiu al lingvisticii.

La nivelul lui cel mai adânc efortul teoretic coserian a vizat de fapt construcția lingvisticii, altfel spus reîntemeierea epistemologică a științelor limbajului. Ideea apăruse în chiar titlul cărții lui José Maria Bernardo, *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico*, 1955.

Relațiile acestui peregrin, spirit obsedat de problemele universale ale cunoașterii, cu România, țara sa de origine, în tot acest timp au fost problematice. România intrase în sfera de influență a comunismului...

Celebru în Europa și în lume, Eugen Coseriu va trăi intens revenirea României spre rădăcinile ei romanice și europene, va călători prin țară și va susține entuziast prelegeri și conferințe la marile universități românești. Lingvistul cu cea mai mare deschidere, purtând în peregrinările sale științifice din Europa și din afara Europei, idealul unei lingvistici ca știință profund legată de umanitatea omului, încerca astfel să recupereze o mare, dureroasă absență. Cu bucuria unei „ctitoriri”, de care era atâta nevoie într-o lume vitregită de istorie, dar născută în centrul cultural al lumii antice, latinitatea, lume căreia spațiul românesc îi aparținea de fapt.

A evoca în mod adecvat personalitatea copleșitoare a lui Eugen Coseriu, care a trăit experiențe dificile și complexe, într-o lume diversă, aflată pe continente diferite, și care a trăit, desigur, și trauma desprinderii de spațiul originar, înseamnă a ne referi la această ipostază a sa de *uomo universale*. Un *uomo universale*, prin acest destin care l-a purtat prin Europa și America latină, de exemplu, și deopotrivă prin hățișurile lingvisticii postsaussuriene, pe care a decantat-o și a dominat-o prin anvergura doctrinei sale lingvistice.

Deosebit de revelatoare pentru conturarea personalității lui Eugen Coseriu este relația lui cu spațiul românesc. Mircea Eliade în cartea *Destinul culturii românești*, apărută în România în 1995, remarcă un fapt tulburător: comunismul pentru România însemna, în fond, a doua părăsire a Daciei de către romani sau, nemetaforic vorbind, desprinderea României, ca singurul teritoriu romanic

suferind această experiență istorică, de lumea romanică din care provenea.

Legătura marelui lingvist, afectivă și intelectuală, deopotrivă, cu România, înainte de concretizarea ei prin prezența efectivă a lui Coseriu aici, o putem desprinde dintr-un foarte interesant interviu, realizat cu câțiva ani înainte de 1989. Puțin cunoscut, acest interviu este semnificativ pentru modul de raportare a unei mari personalități la *un spațiu-matrice* pe care îl purta în sine.

Titlul interviului *Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre*, publicat în „Revista de istorie și teorie literară” din 1984, nr. 4, pune în valoare propensiunea spre universal caracteristică unui traseu spiritual. Astfel, Eugen Coseriu notează: „Nu pot să nu mă numesc român, fiindcă m-am născut și am crescut tocmai în cultura românească. Baza tuturor realizărilor de mai târziu este tocmai ce am adus de la școala primară și de la liceul din România și de la primul an de Universitate pe care l-am făcut la Iași. Și dacă m-au interesat și mă interesează alte culturi și în general cultura pe plan de universalitate, aceste culturi mă interesează de multe ori ca măsuri și ca nivele de ajuns pentru cultura românească. Adică, totdeauna când studiez alte realizări culturale sau când încerc și eu să mă realizez pe un plan internațional, pe de o parte mă interesează comparația cu cultura românească și mă bucură, cum nu mă bucură afectiv realizările altor națiuni, mă bucură tot ceea ce e realizare de valoare universală în cultura românească. Și când eu realizez ceva care este apreciat pe același plan internațional, mă simt și mișcat ca român, ca reprezentant al poporului român, și-mi vine – deși cei care mă apreciază aici nu știu la ce mă refer – îmi vine să spun vorba cronicarului «Nasc și la Moldova oameni». Vedeți că, totuși, din acest pământ s-a născut ceva”.

Mai putem desprinde din acest interviu și o altă idee care vizează însăși vocația „universalistă” a spiritului coserian.

Afirmarea universală a marelui lingvist se datorează faptului, cum subliniază el însuși, că a mers de la început pe „căile regale” ale științei, cărora a încercat să le dezvăluie coerența interioară, punând sub lupa spiritului creator premisele pe care ele se întemeiau. Ceea ce

a făcut din românul E. Coseriu unul din marii savanți ai timpului nostru a fost tocmai faptul, pe care îl mărturisește aici, din nou, că în Italia anilor de formație a învățat, nu un bagaj de cunoștințe, ce ar fi mult mai puțin important, ci „o atitudine față de probleme, față de știință și față de idei” (p.69). Cu mențiunea că a „învățat” de fapt un dat al propriei sale structuri intelectuale, animate de imperioasa nevoie de a se mișca pe spații largi care să-i permită conexiuni neașteptate, nevoie pe care un alt român de excepție, Mircea Eliade, o punea sub semnul vocației enciclopedice a culturii românești și aspirației ei recuperatoare menite să înfrângă marginalizarea și vitregia istoriei...

Relațiile cu literatura și cu estetica au fertilizat nu o dată opera unor romaniști. Să ne amintim de Vossler și cartea pe care o dedică lui Croce, *Idealismus und Positivismus in der Sprachwissenschaft*. În acest sens, anii de formație a lui Coseriu stau sub semnul vosslerian al fascinației limbii ca *énergiea*, pusă la încercare în experiențe literare încurajate de George Călinescu, aflat pe atunci în Iași. Coseriu mărturisește valoarea acestui contact activ cu limbajul. „Deci interesul față de foarte multe posibilități ale limbajului, pe care apoi le-am susținut teoretic sau din punct de vedere descriptiv în lucrările de lingvistică, în parte îmi erau familiare tocmai fiindcă mă găseam și eu, cel puțin ca muncitor modest, în domeniul literar. Pe de altă parte, și știința trebuie scrisă, exprimată într-un anumit fel. Și există și probleme ale stilului științific, care nu este deloc stilul considerat arid și cu totul lipsit de savoare și inodor și incolor, ci este o formă de stil care exprimă totuși personalitatea și exprimă modul în care te înfrunți cu problemele ș.a.m.d. Și cred că unul dintre celelalte efecte la care mă refeream - al acestor experiențe - se vedește și în modul în care scriu despre lingvistică. Adică tot ceea ce e normă pentru structurarea textului, tot ceea ce e normă pentru exprimarea nuanțată a ideilor ș.a.m.d. nu sunt lucruri învățate de mine din punct de vedere teoretic din tratate de retorică, ci sunt lucruri învățate prin experiența mea și prin muncă la aceste texte literare și de critică” (*Interviul* citat, p. 92-93).

Interesul pentru expresie și capacitatea de expresie conferă operei lui Coseriu forță și elevație intelectuală. Am putea spune chiar că depășirea structuralismului lingvistic este un drum care la Eugen Coseriu a trecut și prin literatură... Iată alte bariere învinse: cele care despărteau lingvistica de literatură și de teoria generală a culturii, bariere deosebit de tenace la mulți lingviști ai epocii. Dincolo de ele urma să se instaleze integralismul lingvisticii coseriene.

Venind din anii tineri, nu cumva preocupările literare și filosofice sunt și ele acelea care i-au permis lui Coseriu să se situeze la originea mutației paradigmatică din domeniul științelor limbajului întâmplante astăzi?

Cum a ajuns savantul român în centrul acestei problematice unificatoare, cu valențe de universalitate, atât de înnoitoare? O spune el însuși: „A fost însă și ușor tocmai fiindcă eu de la început n-am pretins să mă afirm într-un domeniu de cultură specifică, ci într-un domeniu universal, în care originea mea din România nu numai că nu era o povară sau o piedică, ci dimpotrivă, era ceva în plus, era un bagaj de cunoștințe în plus pe care eu îl aveam în același timp cu toate cunoștințele referitoare la limbile și culturile occidentale și, mai ales, la limba și cultura italiană. Deci, eu am lucrat de la început, pretinzând să mă înfrunt cu problemele lingvistice universale și să intru în discuția universală. Chiar prima lucrare mai întinsă, anume *Sistema, norma y habla*, publicată în spaniolă, la Montevideo, a fost de la început o lucrare care se ocupa cu problemele de lingvistică generală atunci arzătoare și la ordinea zilei, nu numai în România sau numai din punctul de vedere românesc, ci dintr-un punct de vedere universal” (RITL, 1984, 4, p. 68).

Epicentrul acestei poziții diferite de cea saussuriană, ar putea fi aflat în acei ani când Coseriu se găsea antrenat „cel puțin ca muncitor modest în domeniul literar”.

În ceea ce privește destinul operei coseriene reținem mai ales faptul că în România, pe lângă traduceri din opera sa, există la Cluj din 1998 un *Centru de studii de lingvistică integrală* pe lângă Catedra de lingvistică și semiotică a Universității „Babeș-Bolyai”, condus de Mircea Borcilă. Lingvistica integrală coseriană este

analizată în vol. nr. 4 din 2001 din *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai”- Philologia*, Universitatea din Cluj face efortul de a dezvolta tezele lingvistice coseriene în intenția de a fundamenta o școală lingvistică cu un profil net caracterizat.

E. Coseriu a fost primul Doctor Honoris Causa al Universității de Vest din Timișoara. Evenimentul academic a dorit să simbolizeze reintroducerea vieții academice românești în viața academică internațională și a valorilor ei. A fost o decizie emblematică pentru deschiderea urmărită de Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie de la Universitatea de Vest din Timișoara.